

MAGYARUL AZ ELLEN- FORRADALOMRÓL

Az „ellenforradalom” szón 1945 óta rajta a bélyeg, hogy valami olyasmit jelent, ami érzetre, de történelmileg és politikailag is: negatív. A szó hangulata – első benyomásra – egy sor kevésbé szimpatikus vagy nehezen megkedveltethető jelzőt juttat eszünkbe (nem-haladó, reakciós, retrográd), a marxizmus–leninizmus négy évtizedes narratív hegemoniája után sokáig elnyúló diszkurzív árnyéka pedig még mindig megakadályozza a fogalom tárgyyszerű értékelését. És milyen frivol helyzetet eredményez az is, hogy a kádári kommunista restauráció a maga történetpolitikai üzenetét az 1956-os nemzeti forradalom ellenforradalomnak bélyegzésével adta tovább, hozzákeverve az 1919-es ellenforradalmat és a Horthy-korszak negyedszázadát (amely magát valóban „ellenforradalmi rendszernek” nevezte)! Az ellenforradalomnak azonban nagyon is létezik pozitív történészi és politikai olvasata, különösen azok között, akik gyakorlati és/vagy szellemi eszközökkel maguk is „csinálták”. Négy, utóbbiak közé tartozó szerző magyar nyelven elérhető könyvét mutatjuk be a következőkben.

GRÓF JOSEPH DE MAISTRE: *ELMÉLKEDÉSEK* (1796)

Joseph de Maistre (1753–1821) *halálának idej, 200. évfordulóján* joggal merül fel a kérdés, hogy aktuális-e még egy majd’ 250 évvel ezelőtti történelmi eseményre, azaz a francia forradalomra írt korabeli reakciója. Zömében száműzetésben telt élete során írásait mellőzték, a politika viharaiban elkallódtak, azonban halála után mégis felkarolták, hiszen rendkívül következetes gondolatmenetet fektetett le a királypárti, szuverenista és katolikus filozófiai iskola számára. A forradalmár „szakértők”, egyetemi professzorok azonban igyekeztek erodálni a nevét az elmúlt 150 évben, sőt teljesen dekanonizálták. Elsők között kapta meg az ellenérvek helyett a „szentimentális gyűlöletképző”, az erőszakmániás vagy a (proto)fasiszta jelzőket – tehát érdemes neki nagyobb figyelmet szentelnünk, hiszen a konzervatív iskola hazai írói hajlamosak a konformizmusra.

A kötet szerkesztője, Molnár Attila Károly a következőket írta az *Elmélkedések* magyar kiadása (ford. Kisari Miklós, Századvég, 2020) elé: „a felvilágosodás filozófusait bíráló David Hume-ot, mindezeket a francia forradalom borzalmáért felelőssé tevő Edmund Burke-öt az egyetemi világ addig értelmezte, míg végül bele nem tudta szuszakolni a világképébe [...] kifejezve, hogy az ügy végül legyőzte a kritikusait”. A liberálisoknak megfelelni akarók vagy legalábbis konfliktust velük sosem vállalók ellenben az *angolszász konzervativizmus* szóösszetételét divatossá tették, és olyan keretek közé illesztették, amik korlátok közé szorították a kiadók repertoárját. Így történhetett meg, hogy szélesebb tömegek által fogyasztott ideológiai pillérekké szilárdultak Britannia szerzői, sőt a magukat

Könyvek, a lélek építőkövei – Vallásos tartalmú könyveket népszerűsítő amerikai plakát (Adolph Treidler, 1925)
(Library of Congress)

konzervatívnak valló politikusok is ezen írók munkásságára alapozták gazdaságpolitikájuk szellemi igazolását. Ennek oka, hogy az ellenforradalom elmaradt sikere után a 20. századi európai vezetők kénytelenek voltak alkalmazkodni az új világrendhez, amit egyik oldalról az Egyesült Államok köztársasága, a másiktól pedig a szovjet kommunista forradalom szorított satujába. E szorításban a keresztény-konzervatív politikus valóban *rákényszerül* Burke-re, Hobbesra vagy Locke-ra, hiszen a monarchiák felbomlottak vagy egyszerűen feloldódtak. Az újjáalakuló kontinensen az „ötfejű sasról” (Nyirkos Tamás) hallani sem akartak a forradalmi birodalmak, főleg azok után, hogy Isaiah Berlin azzal támadta meg Joseph de Maistre gondolatait, hogy az maga a protofasizmus, a totalitarizmus előszobája. Ezek után talán érthető, hogy évszázadokig (!) miért nem, vagy csak alig-alig találkozhattunk a francia reakciós szerzőkkel.

Az 1968-ban bekövetkezett – vagy inkább kiteljesedett – kulturális forradalomra a kor konzervatív kormányai képtelenek voltak érdemben reagálni.

A reformkonzervatív államvezetés az újfent barikádokat építő forradalmárokkal szemben haszontalannak bizonyult, s reakcióként maradt alul. Ebben a forgatagban szerzett elévülhetetlen érdemet Molnár Tamás, aki felelevenítette a 18. század íróit, akik első kézből látták a forradalom lényegét, és megállapításait nem félt a jelenkorra adaptálni. Az új ellenforradalmi iskola azonban még nem tudta kanonizálni a savoyai grófot és társait.

A 20. század folyamatos kulturális forradalmát demokrataként csupán tüneti kezeléssel orvosolni próbáló politikai erők gyengesége a jelenkor társadalmi problémáiba torkollott. A rendszerváltozások következtében minálunk a liberalizmus tombolt – emlékezzünk csak vissza a '90-es évekre vagy a kétezres évek elejére, amikor a liberális fősodor mindent kanonizált, a jobboldal pedig legfeljebb susmorgott, vagy a szellemi terrort nem vitatva, egyenesen igába hajtotta a fejét, például a nyelvpolitikában. [Tisztelet illeti persze ennek kapcsán is a nem kevés kivételt! – *a Szerk.*] A felszíni politikai harcok és az ellenség folyamatos ideológiai zavarórepülései a jobboldali légtérben ráadásul továbbra is kitakarták a lényegét, hogy ti. a harcok szubsztanciája a forradalom–ellenforradalom szembenállás tézisében ragadható meg. **Joseph de Maistre és az ellenforradalmár iskola nem ismeri alkut, ellentétben az angolszászokkal**, ami a „katasztrófa-konvergencia” (Guillaume Faye) korában az egyetlen olyan gondolkör, ami még kapaszkodó

lehet a szakadék szélén. Azonban mégsem jelenthetjük ki, hogy ne állnának egy oldalon a brit gondolatisággal, mivel minden különbségük ellenére de Maistre is úgy látta, hogy „úgy tekinthetünk rá [ti. az anglikán egyházra], mint kémiai közvetítőre, amely le tud kötni két anyagot, amelyek természetüknél fogva külön-külön nem képesek kapcsolatba lépni egymással.” Ez alatt a katolikus és protestáns egyházakat és ezek politikai-teológiai rendszereit értette. Mivel pedig az angolszász konzervativizmus a hierarchiát részben megtört protestantizmusból fakad, már csak ezért sem ignorálhatjuk szerzőnk megállapítását.

Amikor a reformáció transzcendentális rendet megtörő politikai hatásairól beszélünk, fontos megjegyeznünk, hogy míg a protestáns eredetű porosz iskola konzervatív forradalomra (*konservative Revolution*) vagy egyfajta konzervatív reformer gondolkodásra buzdít, az ellenforradalmi szerzők e rend helyreállításán munkálkodnak – akár fegyveres erővel is. De Maistre, habár a megtorlás erőszakát egyáltalán nem vetette el, Louis de Bonaldal ellentétben nem szorgalmazza a fegyveres ellenforradalmat. Magát a jakobinus terrort Isten

Joseph de Maistre: *Elméltedések*

büntetésének tartotta, s ezért minden ellenforradalmi fegyveres megmozdulást az isteni akarat elleni megnyilvánulásként látott.

Joseph de Maisre a legfontosabb ellenforradalmi író, hiszen végigélte az egész felfordulást, ami munkásságán is látszik; ha meg akarjuk érteni az ellenforradalmi gondolkodás leglényegét, azt tőle kaphatjuk meg. Ugyanakkor írásain érződik – hazájának évtizedes pusztulását látva – a defetizmus, ráadásul az ezzel rokon kettős predestinációban talál megnyugvást, ami az örök reményben hívő katolikus olvasónak akár érthetetlen is lehet. Determinizmusa ugyanakkor még épphogy nem esik kívül a skolasztikus doktrínán, hiszen a szuverenitásról írottak, egészen pontosan az „egyetlen szuverénből” levezetett alkotmány- és államfilozófiája egyértelműen katolikus. A savoyai gróf állítja, hogy semmi sem állhat fenn hosszú ideig, és nem is lehet termékeny, ami nem nyugszik isteni alapokon. A rousseau-i konstruktivizmusra adott organicista válasza páratlan fegyver a köztársaságpártiakkal szemben, hiszen mint írja: a hierarchia, a transzcendensből s magából a teremtből, az adott emberi természetből fakadó társadalmak – melyeket a történelem számtalanszor igazolt már – mind-mind olyan összefüggést mutatnak fel, amelyet emberi kéz nem alkothatott meg, hiszen akárhogy metszhetünk egy fát, magát a fát nem tudjuk megalkotni. Pontosan így van ez a törvényekkel is: az alapvető emberi természet szokásai, tradíciói tömörítik őket, a társadalmakat közösséggé, melyek törvényei csak leírják a hagyományokat, de „fordítva megteremteni” nem lehet őket. Így a társadalommal való mérnöki játék, a szerződések elmélete csupán lázálom marad, pontosan úgy, mint a köztársaság vagy a népképviselő – olvassuk de Maistre-nél.

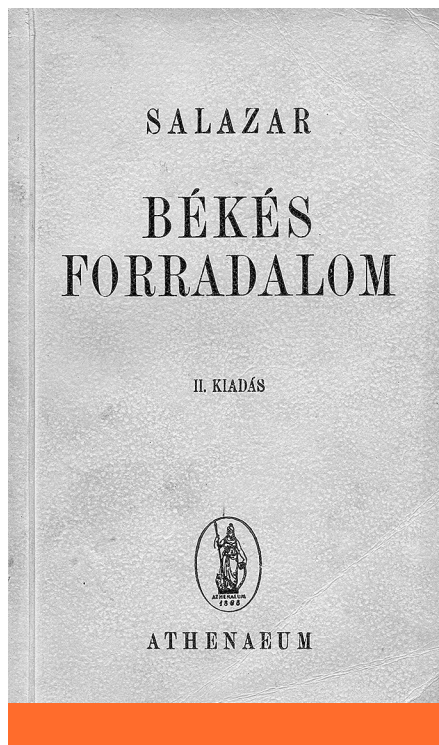
Joseph de Maistre gondolatai hű alátámasztói annak a tézisnek, hogy **a mindenkor konzervatív gondolatkörből az ellenforradalmiság nem zárható ki**, nem dekanonizálható, sőt irományait vissza kell tennünk polcaink legelső sorába. Az exponenciálisan gyorsuló haladás korában az eszmerendszerek sarokpontjainak nem ismerete olyan luxus, amit nem engedhetünk meg magunknak. De Maistre az ellenforradalmi szellemiség atyja, még ha mindenben nem is értünk vele egyet. Ettől még a deszekularizáció ellenében, a hierarchia védelmében és a társadalom organikus szerveződésének igazolásában tett elévülhetetlen cselekedetei még halála után kétszáz év elteltével is aktuálisak teszik gondolatait. Odakint eközben tombol a forradalom, de ahhoz, hogy megértsük lényegét, a reakció esszenciájának olvasása minden másnál előrébbvaló kell, hogy legyen.

BÓDI ÁBEL

ANTÓNIO DE OLIVEIRA SALAZAR: BÉKÉS FORRADALOM (1940)

Az egyetemi embert olykor megkísérti a gondolat, hogy közéleti pályára lépjen. Megkörüli a *hybris*: úgy érzi, muszáj a tettek mezejére lépnie, nem nézheti tovább tétlenül, ami körülötte zajlik! Magára ölti a pártkatona egyenruháját, amit mindjárt az elején nagyon kényelmetlennek érez. Az idő előrehaladtával a diszkomfort csak fokozódik: rendre azt tapasztalja, hogy a tudományos fokozat és az oktatói tapasztalat csupán dekoráció új öltözékén – elméleti tudását és szakismeretét a gyakorlatban nem tudja politikai sikerré konvertálni. Ha környezete látványosan elismeri tudását és ízlését, megtéveszti őt hajbókolásával, úgy bukása időben kitolódik – ám az annál nagyobb és megalázóbb lesz. A politika logikáját nem tanítják semmilyen egyetemen, a nagy machinátorok féltve őrzik titkaikat. Ha szándék lenne is rá, a politikai tudás nehezen közölhető: egyszerre szükséges hozzá ösztön, tapasztalat és átlag feletti kommunikációs adottság, ideértve mindenekelőtt a hallgatás képességét. Nélkülözhetetlen továbbá az önuralom, a mély empátia és az érzelmi intelligencia sok más összetevője. E terepen a képzetlen, ösztönös zsenik megfutamítják a filozófust – akiknek királyságára amúgy sem sok példát vonultat fel a történelem.

António de Oliveira Salazar (1889–1970) élete homlokegyenest más tanulságokkal szolgál. Eredetileg papnak készült, haláláig aszkéta életet élt. Fiatalon, kamasz korában hat évig a visei szeminárium hallgatója volt, majd végül pályát

António Oliveira de Salazar:
Békés forradalom

módosított, és jogászi végzettséget szerzett, de már akkor a pénzügyekre specializálta magát. Ezt követően politikai gazdaságtant és pénzügyeket tanított a Coimbrai Egyetemen, ahol közgazdasági doktorátust szerzett. A fiatalemberből középkorú férfivá érő Salazar végignézte hazája sorsának tragikus fordulatait: az egykori nagyhatalom területén egymást érték a kormányváltások,

az államcsínyek és puccsok. Az éhínség, a királygyilkosság és a kegyetlen tettekben megnyilvánuló egyházellenesség nem pusztán a komfortérzet megzavarására alkalmas kellemetlenségek voltak. **1926. május 28-án fordulat állt be – a hadsereg átvette az irányítást az anarchiába süllyedt Portugáliában.**

Salazar professor először pénzügyminiszteri pozíciót vállalt, majd fokozatosan beépült a diktatúra intézményrendszerébe, míg végül megkerülhetetlen tényezőjévé vált. Egyszerre volt „szerzője és színésze egy komoly színjátéknak” – mint magáról írja. Az 1929-es gazdasági világválság romba döntötte Európa gazdaságait, ezért első éveiben a diktatúra csak a társadalmi lét kereteit tudta megteremteni a személy- és vagyonbiztonság helyreállításával és a gazdaság stabilizálásával. A '30-as évek lassú konszolidációt hoztak, és a vezetés ügyes hintapolitikájának köszönhetően Portugáliának sikerült kimaradnia a II. világháborúból is (noha annak hatásai közvetve érintették az országot). A nyomort és az analfabetizmust azonban felszámolták, és a '60-as évek elejétől kezdődően dinamikus növekedési pályára állították az ország gazdaságát. A „portugál csodának” az olajválság vetett véget, amely ismét társadalmi elégedetlenséget szült, és a rezsím végül csak négy évvel élte túl megalkotóját. Az *Estado Novo* a katolikus társadalmi tanításra épülő keresztény diktatúra volt, amely közel fél évszázadon át a béke és a tisztaság szigetévé tette Portugáliát Európában. Salazar felszámolta a szovjet titkosszolgálatnak frontoló szakszervezeteket, és megszüntette a pártokat. Mai szemmel nézve etatista rezsímet

hozott létre, ahol minden közéleti relevanciával bíró tevékenységnek a korporatív állam adott keretet. Nem volt azonban rendőrállam, a pénzügyi egyensúly megteremtésén túlmenően az állam a gazdaság működésébe sem avatkozott bele érdemben. A valódi, polgári önszerveződésre épülő civil szférát pedig tiszteletben tartották.

Salazar mellett, hogy aktív államférfi volt, megmaradt politikai gondolkodónak is. Beszédei és írásai mintegy 1100 oldalt tesznek ki. A magyar nyelven *Békés forradalom* címmel megjelent válogatás (ford. Lovass Gyula, Teleki Pál előszavával, Ottlik György kísérettanulmányával, Athenaeum, 1940, második, bővített kiadás 1941) munkásságának egy kicsiny töredékét tartalmazza, a benne foglalt írások a '20-as és '30-as években keletkeztek. A szöveg olvasása számos tanulsággal szolgál a mai napon is. A konzervatív olvasó számára feltétlenül zavarba ejtő a civilizációs szellem, a modernitás progresszióeszményét idéző szóhasználat. Salazar kifejezetten innovatív politikai megoldásokkal igyekezett konzerválni azt, ami Portugáliában megőrzendő volt. Olaszország korporatív, Ausztria hivatásrendi államot épített a '20-as és '30-as években, de a pápai enciklikákra alapozott gazdaságszervezésnek csak Portugáliában volt meglehetősen friss tapasztalata. Salazar szövegeiben a haladásra vonatkozó gyakori hivatkozás nem pusztán retorikai fogás vagy a korszellem tükröződése volt. Egy megőrzésre érdemes, fenntartható rendszert akart létrehozni, amely mind szellemi előfeltételeiben, mind pedig intézményi felépítményében gyökeresen különbözik a 20. század első felének elterjedt modelljeitől – ebben az értelemben valóban forradalmi volt. A szöveggyűjtemény címe *Békés forradalom*, nem pedig *ellenforradalom* – és ez nem véletlen: Salazar maga is következetesen a *revolução* kifejezést használja írásaiban. Azért nem vétette el az irányt és a mértéket, mert az intézményrendszert kezelte forradalmi módon és nem az embert, amely működteti, és amelyet az kiszolgál! A rendszer csak azért lehetett stabil és a keresztény portugál kultúra megőrzésére alkalmas, mert filozófiai értelemben egyáltalán nem volt sem doktriner, sem pedig forradalmi. A kulcsfogalmak, amelyekre épült: Isten, haza, család, tekintély, munka.

A rezsim nyíltan és büszkén elnyomó volt, de nem önkényes. A keresztény ember lelkiismeretén alapult, nem íróasztal mellett kiagyalt elméleten. Ezért nem idézett elő morális káoszt, mint a liberalizmus és a szocializmus különböző változatai. Következésképpen a portugálok hétköznapi életét sem töltötte el rettegés – az ember élete, munkája, vagyona biztonságban volt. Ha valaki nem terjesztett kultúraromboló, felforgató eszméket és nem készült a fennálló rend megdöntésére, akkor semmi félnivalója nem volt. A mai kor embere számára elképzelhetetlen az a szellemi szabadság, amelyben Salazar kifejthette nézeteit. Portugália lakosságának java még analfabéta volt, a politikai érdekaggregáció a korporatív államon belül valósult meg, ezért ütőképes ellenzék létrejöttétől sem kellett tartania. A hadsereg fenntartotta a rendet, ezért Salazar megengedhette magának azt a luxust, hogy gondolatait arisztokratikus módon és professzori stílusban fejtsse ki. Az, ami az Új Államban propaganda néven gyakorlattá vált, a mai tapasztalatok birtokában és a jelenlegi ízlés szerint legfeljebb célszerű politikai kommunikációnak nevezhető.

Az *Estado Novo* fennállása idején, de a későbbiekben is kénytelen volt elviselni a folyamatos összehasonlítást a Harmadik Birodalommal, a fasiszta Olaszországgal és a falangista Spanyolországgal. Az analógiának egyedül a spanyol rezsim esetében van alapja, Franco azonban – Salazzal ellentétben – nem alkotott államelméletet. A korabeli Spanyolország és Portugália konzervatív karakterű, autoriter rendszerek voltak. Velük ellentétben a nemzetiszocializmus progresszívista rezsim volt, melynek fajelmélete éppoly távolt állt Salazar mély katolikus és emberséges meggyőződésétől, mint Mussolini pogány fasizmusa. A Mussolini-rezsim alapkönyve, vagyis *A fasizmus doktrínája* (1932) címéhez híven kifejezetten normatív, ideológiaösszefoglaló szöveg. Ezzel szemben **a Békés forradalom egy szolid hangvételű, tartózkodó kommentár**, melynek célja, hogy a művelt közönség számára érthetővé tegye az *Estado Novo* működését és létezésének okait. Nem más, mint amit Salazar így fejezett ki saját szavaival: az állam „szellemi magatartásának jellemzése”.

POGRÁNYI LOVAS MIKLÓS

PLÍNIO CORRÊA DE OLIVEIRA: FORRADALOM ÉS ELLENFORRADALOM (1959)

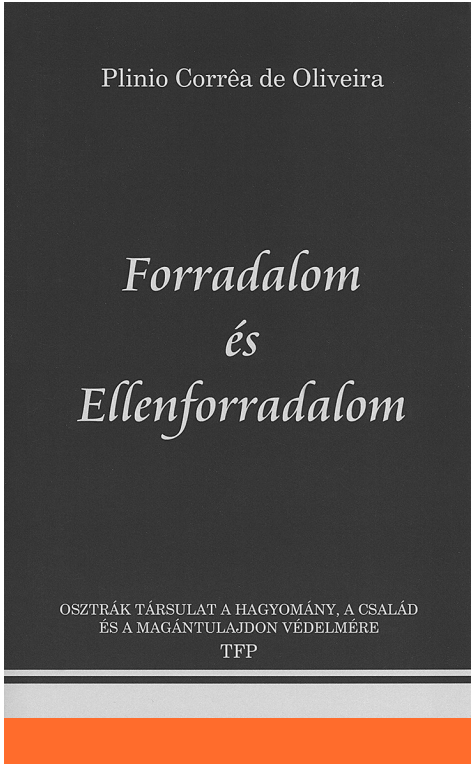
A liberális konzervatív és az ellenforradalmár politikai alkata közötti különbség akkor a legnyilvánvalóbb, amikor az ellenség nyílt megnevezéséről van szó. A polgári etikett az ilyesmit tiltja, a forradalmi helyzet görccsei közepette viszont a frontok tisztázása elengedhetetlen azok számára, akik legalább minimális politikai érzékkel rendelkeznek. Míg a liberálisok erre ritkán hajlandók, az ellenforradalmi gondolkodókra általában jellemző, hogy nemcsak az adott helyzetet értelmezik a forradalmárok és ellenforradalmárok szembenállásaként, hanem a történelem tágabb összefüggéseit is ilyen oppozíciós logika mentén rendezik. A hidegháború közegében erre vállalkozott Plínio Corrêa de Oliveira (1908–1995) is, amikor 1959-ben *Forradalom és ellenforradalom* (ford. Bárdossy Endre, TFP, 2012) című művében összegezte politikai nézeteit. A hazánkban Bangha Béla és Molnár Tamás figyelmét is felkeltő brazil gondolkodó **aktív szerepet vállalt a Dél-Amerikát megosztó kommunista–antikommunista szembenállás jobboldalán**, ám történelmi távlatban nézve ennél jóval szélesebb frontban gondolkodott.

Plínio professzor – ahogy tanítványai nevezték – kontemplatív hajlamú értelmiségi és aktív politikus volt egy személyben. Az Actio Catholicában és a Mária-kongregációk országos szövetsége élén kifejtett tevékenysége után azal tört be a brazil politikai életbe, hogy társaival megalapította a Katolikus Választási Ligát. Önálló párt alapítása helyett azért döntött a liga mellett, hogy így minden pártot érdekeltté tegye a katolikus társadalmi tanítás érvényesítésében. Később útnak indította a katolikus ügy és a hagyományos társadalmi értékek védelmét harciasan képviselő *Legionário* és *O Catolicismo* című lapokat. Nevéhez köthető továbbá a hagyomány, család és magántulajdon védelmére

szerveződő ellenforradalmi mozgalom, a TFP (Tradição, Família, Propriedade) életre hívása is, amely antikommunista hálózatként vált nemzetközileg ismertté. Az alapító a *Forradalom és ellenforradalom* című munkában rögzítette mozgalma szellemi alapjait.

Ebben a könyvben vitába szállt azokkal, akik szerint a modernség az emberi racionalitás diadala, szerinte a 20. századra kiteljesedő progresszív, forradalmi civilizáció irracionális okokra vezethető vissza. A máig uralkodó felvilágosult nézet szerint az egyetemes emberi „haladás” egy békésebb jövő irányába tart, hiszen fokról fokra elfojtja azokat az irracionális szenvedélyeket, amelyek az ellenségesség forrásai a társadalomban. Ezzel ellentétben a társadalom átfogó modernizációját Corrêa de Oliveira felfogásában éppen a szenvedélyek elszabadulása tette lehetővé (és fordítva), pontosabban az értelem és az erkölcs szilárd kapcsolatának megbomlása. A forradalmi folyamat egyet jelent az emberi természetből fakadó szellemi és testi szenvedélyek növekvő rendezetlenségével – írja. Egyrészt a minden felsőbbiséget és tekintélyt elvető gőg táplálja, másrészt a zabolátlan érzékiség. Ez az erkölcsi és metafizikai megközelítés teszi érthetővé, hogy miért egyetlen elhúzódó Forradalomról és nem elszigetelt forradalmakról beszél a szerző (innen a nagy kezdőbetű). A 20. századi totalitárius mozgalmak fellépését ugyanazon történelmi folyamat részének tekinti, mint a reneszánsz, a protestantizmus, a liberalizmus és a haladáselv korábbi kibontakozását, vagy azokat a szerteágazó törekvéseket, amelyeket a II. vatikáni zsinat nyomán támadt liturgikus mozgalom fogalmazott meg. Az ellenség megnevezhető, írja a szerző, „úgy hívják, »Forradalom«. Kiváltó oka pedig a gőg és érzékiség robbanásszerű térhódítása, amely robbanás nem csupán egy rendszert, hanem ideológiai rendszerek egész láncolatát indította el. Pandémiájuk a Nyugat történetének három egyetemes jelentőségű forradalmát – az álreformációt, a francia forradalmat és a kommunizmust – alapozta meg.” A reformáció és a liberalizmus közötti párhuzamot itt a tekintély és a hagyomány együttes elvetése alapozza meg, ahogy a deista és ateista metafizikai háttér előtt játszódó forradalmakat is a végső autoritáshoz fűződő viszonyuk kapcsolja össze.

Mindebből világosan kitűnik, hogy **a Forradalmat szerzőnk nem csupán módszerként helyteleníti, hanem a politikai ellenség átfogó megnevezéseként veszi számításba**. Felvethető, hogy az ellenforradalmárok ezzel a nézettel már táncba is mentek a forradalom történelmi dialektikájával, ám a helyzetük ennél valójában lényegesen egyszerűbb: a közjóról alkotott felfogásuk a forradalom tartalmi ellentéte. A könyv tételmondata például így szól: „Ha a Forradalom rendellenesség, akkor az Ellenforradalom a Rend helyreállítása.” A jelszavakban és polemikus fogalmi struktúrákban is gondolkodó Corrêa de Oliveirát nem nyűgözte le annyira saját történelmi víziója, hogy ne vizsgálja meg részletesebben a forradalmak belső felépítését és fejlődését. Elemzésében a forradalmak három mélyrétegét különbözteti meg: a tendenciák, az eszmék és a tények szintjét. A tendenciák válságát nem a forradalom ideológusai idézik elő, a kiáltványok és ideológiai röpiratok megjelenését megelőzi a forradalmat előkészítő legmélyebb átalakulás, amely a mentalitást, a szokásokat és az életmódot, vagyis az egész a társadalmi légkört érinti. A forradalom második rétege vagy lépcsőfoka, amikor ezeket a tendenciákat az eszmék síkján is kifejezik – ez egyet jelent a nyílt politikai hadüzenettel. Végül következik a tényleges forradalom, amely cselekvésre, aktív lázadásra mozgósít a vallási és politikai rend ellen. A forradalom előrehaladtával ezek a fokozatok egymásra torlódva fedésbe merülhetnek, ezért nem érdemes kronologikus rendként értelmezni őket. A sorrend az ihletettség forrását jelöli ki, amennyiben nem tekinthetjük racionális tervezés következményének a forradalmat és nem foghatjuk fel úgy, mintha egy ideológia mechanikus magvalósítása lenne. A Forradalom erői eszmék mentén szerveződnek, az eszmék viszont kulturális tendenciákból emelkednek ki.

Plinio Corrêa de Oliveira:
Forradalom és ellenforradalom

A tendenciákban zajló forradalom kulcstényezője a társadalmi miliő. Ezt a szerző egy sajátos légkörként, környezetként (*ambiente*) írja le, amelynek megváltozása sosem marad következmények nélkül a kultúra és a politika szféráiban. Az egalitarizmus nyomását mindenekelőtt a kultúra és nem a politika tényezői fejtik ki, hiszen a szokások és az életstílus általános demokratizálódása nagyobb csapást jelent az autoritásra nézve, mint bármilyen kormányzati döntés. Éppen ezért be kell ismerni, fogalmaz a szerző, hogy „ha valaki az erkölcselen vagy agnosztikus filmeknek és televíziós műsoroknak véget vetne, sokkal többet tenne az Ellenforradalomért, mintha leszavazna egy baloldali kormányt a parlamentáris rendszer szokványos útján.” Az ellenforradalmárok legfontosabb feladata, hogy felvegyék a harcot a kulturális forradalom mélyrétegét képező tendenciákkal és eszmékkel. Figyelemreméltó, hogy a baloldal rendre ezekkel a tényezőkkel lép gyümölcsöző szövetségre. Dekonstruálja a bűn fogalmát, aláássa a jó és rossz közötti különbségtétel lehetőségét, világköztársaságot és „örök békét” ígér, melyben a tudomány és a technika, a propaganda és a pszichológia irányítása alatt megszűnik minden egyenlőtlenség. Tagadja az autoritás, a rend, a normák és a fegyelem szükségességét, és kigúnyolja a lovaságát és a becsület iránti érzéket. „A forradalmi eszmék arra törekednek, hogy azokat a rendellenes tendenciákat, amelyekből fakadtak, otthonossá és elfogadhatóvá tegyék a legszélesebb közönség számára. A szellem ragyogó fórumát és a diadalívek pompáját szeretnék kölcsönözni a lélek zegzugos, legpiszkosabb sikátorainak” – szól a könyv egyik megállapítása.

Az ellenforradalmárok feladata ezzel szemben az, hogy eloszlassák a politikai semlegesség illúzióját, letörjék a Forradalom hamis nimbuszát, és hogy magukhoz ragadják a kezdeményezést. Jellemző, hogy a kiábrándulás tesz valakit ellenforradalmárrá, hiszen amikor kiéleződik a forradalmi helyzet, olyan emberek is magukhoz térnek, akik mindaddig lassan sodródtak a forradalmi tendenciákkal. A könyv által megszólított tudatos ellenforradalmároknak ezt mégsem szabad megvárnia – a feladatuk, hogy a kulturális forradalom egész mélységében felvegyék a harcot.

CZOPF ÁRON

MOLNÁR TAMÁS: AZ ELLENFORRADALOM (1969)

Molnár Tamás (1921–2010) a jobboldali embertípus kihívásait, irigylésre nem méltó helyzetét vizsgálja *Az ellenforradalom* című alapművében (ford. Turgonyi Zoltán, Kairosz, 2005). Az 1969-ben született munka aktuális maradt, sajnálatos módon a leginkább észrevehető változás a súlyosbodás és a nyilvánvalóvá válás; mondhatni a valóság „belezuhan” abba a helyzetbe, amit Molnár könyvében felvázol; az elmúlt ötvenkét évben ugyanis javulást nem, a bomlási folyamatok felgyorsulását viszont annál inkább tapasztalhattuk. A szerző a magyar jobboldali gondolkodás egy, a mai napig mostohán kezelt alakja, annak ellenére, hogy 2010-es halála óta több, eddig lefordítatlan írása jelent meg, és egy kutatóintézet is viseli a nevét itthon. A „jobboldal legjelentősebb magyar filozófusa” (Pánczél Hegedűs János) sajnos idehaza rétegszerző maradt, befolyása a magyar politikai gondolkodásra csupán bűvópatakként mérhető, és nem hasonlítható amerikai, német és francia kortársainak hatásához, annak ellenére, hogy szemléletmódja sokkal inkább a miénk, és megállapításai a nyugati – főleg frankofón és atlanti, illetve az Afrikában jelen lévő európai – kultúrkörökről hiánypótlók.

Az ellenforradalom (az eredetiben hangsúlyosan: *The Counter-Revolution*) tehát 1969-ben íródott, de megállapításai a mának is szólnak, lévén a történet „még nem ért véget”. A franciaországi diáklázadások után és Salazar halála előtt vagyunk egy évvel, Francisco Franco még Spanyolország Caudillója, igaz, már az atlanti nyitás és az ENSZ-tagság rányomta ernyedésének bélyegét az Ibériai-félszigetre, és Rómában négy éve ért véget a Molnár által Yves Congar atya nyomán az „Egyház októberi forradalmának” nevezett II. Vatikáni Zsinat. A könyvön tehát lenyomatot hagyott, hogy a felbomlás ezen időszakában született, ám számba veszi a megelőző 200 év politikai gondolkodását és prognózisokkal él a jövőt illetően is.

A fogalmiasítás figyelmet érdemel, és Turgonyi Zoltán fordítói előszavában igyekezik is a magyar olvasónak megmagyarázni az ellenforradalmiság lényegét. Ez az előhang szükséges is az írás befogadásához; **a magyar emlékezetpolitikában az ellenforradalmi gondolat még nem szilárdult meg**, idegenként hat. Erre gyógyír, hogy a könyv mintegy mellékhatásként ezt a hiányt pótolja, és az olvasó el tudja fogadni az „ellenforradalmi” meghatározást a könyv végére. A fordító megjegyzi ugyan, hogy „az, amit a szerző ellenforradalomnak

nevez, többé-kevésbé a konzervativizmussal azonos”, ez azonban Molnár szándékaival ellentétes megállapítás, hiszen nem konzervativizmust, hanem inkább releváns jobboldali pozíciót fedezhetünk fel az írásában. A szerző a jobboldali gondolkodást elsősorban mint a forradalomra adott reakciót írja le, és tekintve a jobboldal helyzetét az elmúlt kétszáz évben, az, hogy „minden ellenforradalmár [...] a forradalom előtti eszmék elutasítására építette saját politikai gondolkodását”, nagyon is tartható megállapítás. Ezt a jogosan ellenforradalminak hívott elutasítást és önálló utat Molnár módszeresen tanulmányozza művében.

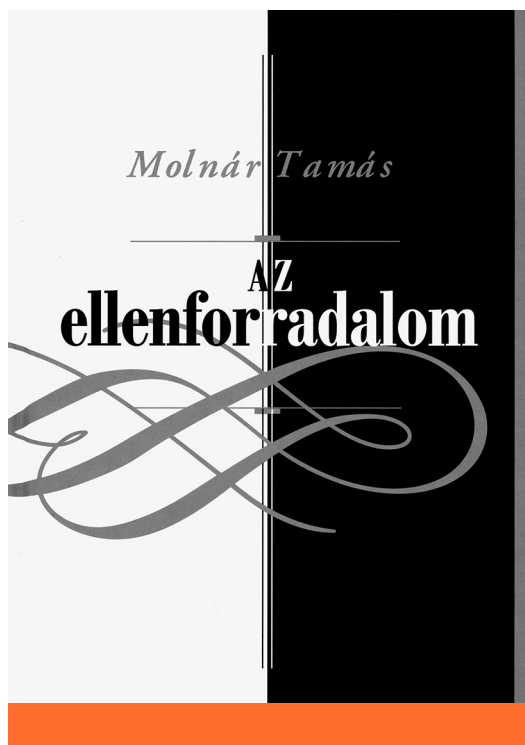
A gonosz diadalához elég az, hogy a jók tétlenek maradjanak. A 18. századi Franciaországban válik nyilvánvalóvá a – Mark Twainnek és másoknak is tulajdonított – közhely valósággá válása. A forradalom minden győzelmét ugyanis a természetes rend fenntartásában felelősséggel rendelkezők (főpapság, főnemesség) posztelhagyása, az állapotbéli kötelességek elhanyagolása kíséri. Ez világosan látható a Molnár által hivatkozott Hippolyte Taine megfogalmazásában, már XIV. Lajos király korától kezdve: „A központosított monarchia Versailles-ba szippantotta szinte az összes arisztokráciát, akik luxusban élő paraziták lettek, immár nem töltve be helyi szerepüket mint földesurak,

bírák vagy főpapok.” Nem is véletlen, hogy a franciaországi ellenforradalom központja pont az a Vendée volt, ahol a nemesség sokkal inkább együtt élt a földdel és a földből élő népességgel, ellátva kötelességét.

A posztok elhagyása, a kötelességek háttérbe szorulása hangsúlyosabban nyilvánult meg abban, ahogy a nemesség – már elszakadva földjétől, területétől – elkezdett érdeklődni a fülcsiklandozó eszmék után, majd elkezdte támogatni azokat, sokszor a rend ellenében, ahogy ezt a saját vezetősége által bojkottált cenzúra intézményén keresztül bemutatja a szerző. A nemesség és főpapság egyes tagjai szabadkőműves páholyok gyűléseire, titkos társaságok találkozóira jártak, az Isten által rájuk bízott nyáját magára hagyva a *république des lettres* röpiratokkal és agitációval már rég az aklon belül garázdálkodó farkasai előtt. A forradalmárok ma sem ismeretlen fegyvere volt egyfelől az üldözöttségmentesség, a mártírpóz, másfelől pedig a hálózatepítés, az informális szervezeten belüli kapcsolati hűség és támogatók szerzése a kormányban, valamint a nyomtatott sajtó hatékony használata.

Mit állapít meg egy ilyen helyzetben Franciaország kormányzatáról Molnár? Azt, hogy „habozók voltak, bizonytalanok jogaik felől, s késlekedve, sajnálkozva vagy vonakodva vették igénybe hatalmukat”. Az úriember tisztessége jellemezte őket, a megbékítés volt a céljuk – amitől csak vérszemet kaptak ellenségeik, mint a vadak –, és jószándékot vélelmeztek támadóikról, valamint kerülni akarták a vérfürdőt is; melyet viszont pont a hadsereg bevetésével és a forradalom leverésével lehetett volna megakadályozni.

Mi az oka a „művelt francia elmékben” elültetett elvont gondolkodásmód viszonylag gyors sikerének, mely odáig jutott, hogy a monarchiát valójában „a frázispuffogtatók verbális ágyúgolyói döntötték romba”? A katolikus hit és a jobboldaliság megélt valóságok, és ezen megélt valóságok alapján alakított környezet, társadalom és államberendezkedés. Az ellenforradalmár habitusából fakadóan nem állt készen arra, hogy a megéltet a rölapok és traktátusok

Molnár Tamás:
Az ellenforradalom

frivol externalitásába vigye át, de ha rá is szánta erre magát, akkor is egy már forradalmi környezet várta a saját természetes jobboldaliságától idegen fogalmaival, módszereivel és sokszor a társadalmi hierarchiába beépült forradalmárokkal. Ezért idegen általában az ellenforradalmártól a mozgalmárkodás és a szervezkedés is; ezek alól pont azon spontán ellenállások voltak a kivételek, ahol a forradalmárok a magánéletbe, a családi életbe vagy a szűkebb környezet életébe igyekeztek felforgatóként beavatkozni (Vendée).

E fenti adja az ellenforradalmár habozását, és sokszor cselekvése esetlenségét is, ugyanis bármit, amit tesz a közéletben, az egy baloldali közegben baloldali eszközökkel terjesztve a legtöbbször visszhangtalan marad. A forradalmár Rousseau totális demokráciáját egyesítve Hegel idealizmusával valláspótlékot, közösségpótlékot és a ki nem próbált izgalmát adja mindannak, akiknek viszik a fülük, és sokan közülük az *ancien régime* kapuőrei közül kerülnek ki. A stabil formák tagadása, a meghatározottságok lebontása lesz a cél, és a haladás útjában állni az egyetlen bűn. A forradalmi lesz az elfogadott.

Molnár meg is állapítja, hogy „az ellenforradalmárok ritka kivételektől eltekintve nem értették meg kellőképpen, milyen eszközökkel foglalta el a forradalom, még ismételt visszavonulások után is, az elfogadhatóság és legitimitás bástyáit.” Ezzel szemben a forradalmár a befolyásos emberek körében toboroz, mesterien használja a médiát, érzelmi megerősítés útján mindenkinek a vágyaira hat, rámutatva, hogy azoknak megélését a mindenkori „rendszer” gátolja. A *république des lettres* tagjai egymást idézik, médiatúlsúlyuk a közbeszédben megengedhetőt, az elfogadható megoldások kereteit is szabályozza. Molnár olyan alapvető megállapításokat tesz a baloldal működéséről és az ellenforradalom tehetetlenségéről, mely ma már látványos és sokunknak egyértelmű, viszont megdöbbenünk azon, hogy ezt valaki ilyen tisztán és illúziók nélkül már több mint ötven éve látta! A szerző viszont feladatot is ró az ellenforradalmárookra. Már említettük a modern módszerek használatától való ódzkodást, ehhez Molnár még hozzáteszi a következőket: „Doktrinális téren az az ellenforradalmárok baja, hogy 1789 előtt az események nem kényszerítették rá őket saját politikai elméleteik megfogalmazására.” Ez azóta sokat javult, de a jobboldal fő feladata – szuverénvé válni – még hátra van.

Mert a modernségben ez a feladat: ma, forradalmi közegben, forradalmi eszközöket használva szuverén jobboldalivá lenni. Az ellenforradalmár nem lehet a baloldal függvénye, mert amíg így viselkedik, addig a forradalom parazita. Ám a valóság ennek éppen a fordítottja; a forradalmi dogmák a természetes rend és a valóság kiforgatásai és megcsúfolásai és a jobboldali a valóságot veszi alapul, nem az absztrakt egyént, hanem az embert, aki előtte áll. Ez azt jelenti, hogy a jobboldalnak meg kell találnia önmagát, ezt az önazonosságot megélnie, és ezzel olyan helyzetbe hozni a baloldalt, hogy az ne tehesse meg, hogy nem reagál az immár önazonos jobboldalra. Vagyis nem szabad hagyni, hogy a baloldal definiálja a jobboldalt. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a támadásokat a jobboldal nem veri vissza, de ezt egy erőből teszi, nem szabadcsapatként.

Lehetséges ez a már említett baloldali közegben, baloldali eszközökkel? Nincsen más választás. Egy világméretű polgárháború tanúi vagyunk ugyanis, ahol „a forradalmároknak sikerült a világot kétszáz év alatt hamis fogalmak takarójával beborítani”, írja, ráadásul a legtöbb esetben is csupán ellenbaloldaliságról beszélhetünk; ennek kell szuverén jobboldallá alakulnia, ha nem akar elveszni. Nem szabad engedni, hogy a forradalom kételye mérgezzen, és a szavak jelentését, valamint az istenadta meghatározottságok védelmét és megélését is magáévá kell tennie a jobboldalnak.

Az ellenforradalmi magatartás sajnos még mindig reakció és nem kezdeményezés, melynek megvannak a maga értékei és a maga helye, de „nem fog általános lelkesedést kiváltani, fenyegetni fogja az erózió, sérülékenynek látszik majd”. Amikor a forradalom ennyire mindent eláraszt, és ideológiája és módszerei beépültek a társadalom szövetébe, akkor nem politikai, hanem **szellemi hatalomátvételle** és **a kultúra átformálására van szükség** ezzel a világrendszerre összeállt tagadással szemben.

UHEL PÉTER

Molnár Tamás az ellenforradalomról

A politikai írók és társadalomkritikusok már a francia forradalom kezdeti eseményei óta tanulmányozzák az 1789-et megelőző és követő sorsdöntő éveket. Semmiképpen sem csupán franciákat találunk közöttük, hanem briteket, osztrákokat, spanyolokat, oroszokat is, gyakorlatilag minden nemzet képviselőit. Érdeklődésük legtöbb esetben a francia forradalomtól túllépve arra is kiterjed, amit Tocqueville a XIX. század közepén „európai forradalomnak” nevezett, s amit későbbi szerzők, címke használata nélkül, világméretű forradalomként írnak le. Így olyan szakirodalom jött létre, amelynek általános tárgya korunk forradalma, noha tudomásom szerint egyetlen könyvtárban sem tartanak fenn külön polcokat az e jelenséget tanulmányozó művek számára.

Ám a „forradalom” témaköre mégis viszonylag jól áttekinthető és kellő mértékben vizsgált terület ahhoz képest, amiről én e könyvben mint „ellenforradalomról” fogok beszélni. Rögtön szembeötlő, hogy ez utóbbi kifejezés, a forradalomtól eltérően, nem egykönnyen azonosítható valamely történelmi eseménnyel vagy akár események sorával. Jelentésének előzetes vizsgálata nélkül az efelől kérdezett személy esetleg azt felelheti, hogy az ellenforradalom a forradalom epilógusa, hogy nem lehet időponthoz kötni kezdetét és végét, s hogy a forradalmi eseményekkel – mint a terror vagy a tulajdonrombolás – való szembenállás attitűdjét jelenti.

Röviden: az ellenforradalmat sosem tanulmányozták módszeresen, sem mint a történelem szerves részét, sem mint filozófiát, mint tanok együttesét vagy legalább mint szellemi attitűdöt. Ha a történészeket kérdeznénk róla, azt felelnék, hogy megkülönböztethetünk a nagy forradalmak alatti és utáni ellenforradalmi próbálkozásokat, s utalnának a vendée-i felkelésre vagy Gyenyikin és Kolcsak ellenállására a bolsevik hatalomátvétellel szemben. De ettől még csekély hasonlóságot – vagy éppenséggel semmilyen sem – látnának e két ellenforradalmi esemény vagy más effélék között, s elvetnének minden olyan gondolatot, mely szerint a vendée-i arisztokratákat és parasztokat és az 1919-es Fehér Hadsereget hasonló filozófia inspirálta.

A fentieknél többet nem szokás mondani. Nem mintha néhány, az ellenforradalommal kapcsolatos tekintélyes név – Burke-é, de Maistre-é, de Bonaldé, Donoso Cortesé, Maurrasé – feledésbe merült volna. De még az ellenforradalmi táj e hegycsúcsait sem hozzák kapcsolatba egymással, történelmi eseményekkel, sőt még az elmúlt két évszázad kontextusának egészével sem. Úgy olvassák műveiket mint érdekes dokumentumokat, amelyek azonban alig relevánsak koruk világának története, politikai gondolkodása és fejlődése szempontjából. Ha egyáltalán észreveszik az említetteket, úgy tekintik őket mint elszigeteltek vagy mint mellékutakat, szemben azzal a főúttal, amelyen, úgymond, a történelem szekere halad célja felé.

Fel vannak-e fegyverkezve kellőképpen az ellenforradalmárok ahhoz, hogy ellenálljanak e végső, kulturális-spirituális támadásnak? Korábban utaltunk rá, hogy az elmúlt két évszázadban az ellenforradalmár nemcsak politikai, hanem kulturális „ellenálló” volt. A XX. század közepéig e szerepet alig értették, mert miközben a forradalom a politikai hatalom megszerzésén fáradozott, a kultúra és a spiritualitás hagyományos formái elég erősek maradtak az emberek arról való meggyőzéséhez, hogy a politikai változást mögött a kulturális és spirituális lényegek nem változnak. Innen ered az ellenforradalmi kultúrkritikusok viszonylagos elszigeteltsége és gyenge befolyása, akiket azzal is megvádoltak, hogy a kultúrkritika leple alatt valójában politikai-gazdasági érdekeket védelmeznek. Talán Ortega volt az első olyan ellenforradalmi kritikus, akinek „hittek”, s akinek gondolataiban nem pusztán arisztokratikus előítéleteket láttak: az 1920-as évek végére már nyilvánvalóvá lett, hogy a liberáldemokratikus társadalom maga is

csak addig lesz képes fennmaradni, amíg ehhez bizonyos forradalom előtti attitűdök szolgáltatják az alapokat.

Miközben így sok gondolkodó elme csatlakozott az ellenforradalomhoz, ez még mindig nem tudja áthatni az 1945 utáni társadalmat. E képtelensége lényegében ugyanolyan természetű, mint 1817-ben volt, amikor Joseph de Maistre hírvél adta egy barátjának, Stolberg grófnak, hogy megjelent egy ellenforradalmi könyvsorozat, amelynek darabjait „olcsón árulják, gyakran ingyen adják, megkönnyítendő a jó tanok beáramlását az ország minden zugába”. Ezen olvasmányokat „az előző század vészterhes propagandájának” (azaz a francia filozófusok és a szabaddkőművesek írásainak) ellensúlyozására szánták, amely propaganda oly „sajnálatos sikert” ért el. Másképpen szólva: az ellenforradalmi magatartás még mindig a reakció, nem pedig a kezdeményezés. Az ellenforradalmi irodalom annak skrupulózus vizsgálatában merül ki, [hogy] miért nem felelnek meg adott helyzetek és adott társadalmak a forradalmárok racionális mintáinak. Tehát a cáfolatokra szorítkozik, amelyek, bármilyen briliánsak lehetnek is, éppen azért találhatnak süket fülekre a mai kulturális légkörben, mert konkrétak és napról napra jobban igazolódnak. Híjával vannak a forradalmi szenvedélynek, amely cselekvésre indítja a forradalmárokat – olyan ügyekben, amelyek helyessége az ellenforradalmárok megítélése szerint nem eléggé nyilvánvaló. De persze a forradalmárok számára elegendő, ha csak az nyilvánvaló, hogy létezik egy adott helyzet: a szenvedély logikája arra ösztökéli őket, hogy egy új helyzetért munkálkodjanak. A szokásokhoz kötődő és konkrét gondolkodású ellenforradalmár jobban szereti a múlt leltárát áttekinteni avégből, hogy megértse a jelent, mint a múlt által elért legutóbbi szakaszt. Elsődleges célja nem a cselekvés, még kevésbé a fausti módon való uralom a helyzetek felett, hanem a múlt–jelen viszony szerves természetének megmagyarázása, úgy, hogy a jövő ne tegyen erőszakot a folytonosságon. Oly nyilvánvalóan ez az ellenforradalmi beállítottság, hogy azok a volt forradalmárok, akik a politikában és a kultúrában megtértek az ellenforradalmi nézethez, a legtöbb esetben a valláshoz is megtérnek, mert az eredeti bűnben találják meg mind korábbi nyugtalanságuk, mind az emberi természet megváltoztathatatlanságába vetett új hitük magyarázatát.

Egy ellenforradalom kivitelezéséhez nem politikai hatalomátvételre lenne szükség – hiszen túlságosan gyakran bebizonyosodott, hogy ez csupán időleges eszköz lehet, vagy még rosszabb: pusztító őrsgváltás; döntőbb lépés lehetne a kultúra átforgalmazása, a szellemi hatalomátvétel és ennek megnyugtató hatása. Egy új [Curzio] Malapartének kellene megtanítania az ellenforradalmárokat valamire, ami több mint valamely technikai eljárás: a szellem és az igazság szavára, amely ismét uralomra juthatna a nyugati intézményekben.

Nem lehet utószót írni e történethez, mert még nem ért véget. Befejezését mindenestre el kell halasztani, mert a forradalom, még ha hódító is, képtelen volna rendet teremteni a maga zavaros belső világából. Ha győzne, az állandó rendetlenség állapotát hozná létre, egymásra következő „szituációk” egyfajta örült táncát. A forradalom mindenféle rendet lerombol, még azt is, amelyet egy adott pillanatban maga állít fel. Egy forradalmi rendszert csak olyan osztály tehet tartóssá, amely, miután hasznát húzott belőle, vaskézrel kormányoz, így a forradalmi győzelem mindig félelmetes stagnálást eredményez. Ha viszont a forradalom nem győz, hanem csupán destruktív tényező marad egy nem forradalmi társadalomban, elbátortalanítja ez utóbbit, megtámadja egészséges alapjait, a terror állapotában tartja. Az ellenforradalmárok feladata egyszerűen az, hogy megvédjék a társadalmat és a rendezett közösség elveit. Ez nem látványos feladat, s teljesítése során nincs végső győzelem; sikereit inkább elmékben és lelkekben aratja, mint a fórumokon. Véget nem érő munka, mindennapos teher. És így is kell elvégezni, nap nap után.

Molnár Tamás: *Az ellenforradalom* [1969] Fordította: Turgonyi Zoltán. Kairosz, Bp. 2005. 11–12., 166–168., 170. és 174. oldal